

ENDEMİK BİR ORMAN AĞACI KASNAK MEŞESİ

Endemik bitki türleri, küçük alanlarda ve az miktarda bundukları için özellikle önem taşırlar. Bunların bir kısmı günümüzde belirli amaçlarla kullanılmakla birlikte, diğer çoğunluğunun gelecekteki önemi ise henüz bilinmemektedir. Endemik türlerin soyuları tükenince, bir daha doğada bulunmaları olanaksızdır. Bu nedenle ülkelerin kendilerine ait olan endemik türleri öncelikle koruması yalnız kendi insanları için değil, bütün insanlık alemi için önemlidir. Günümüzde bir çok ilacın bitkilerden elde edildiğini, bitkilerden elde edilen 120 kimyasalın bugüne kadar yapay olarak üretilmediğini de utmamak gerekir.

Avrupa Kitası'nda bulunan 11 500 bitki türünün yalnızca 2500 kadarı Avrupa'ya özgüdür. Ülkemiz ise tek başına 10 000'in üzerinde bitki türüne sahip ve bunların en az 3 000 adedi ülkemize özgüdür. Yani ülkemiz kendine özgü (endemik) bitki türlerince oldukça zengindir. Endemik türler yüksek ekonomik özellikleri olan, stratejik doğal kaynaklar arasındadır.

Meşe (*Quercus L.*) cinsi çoğunluğu ağaç veya boylu çalı halinde "Fagaceae" ailesine mensup, kışın yaprağını döken yada her dem yeşil, bir cinsli bir

evcikli yani erkek ve dişi çiçekler aynı ağaç üzerinde, anemogam odunsu bitkilerdir. Türkiye gerek tür zenginliği, gerekse 6 100 000 hektar meşe (pelit) orman varlığıyla dünyanın sayılı meşe diyarlarından birisidir. Uzun ömürlü ve görkemli varlıkları ile insanların hayranlıklarını üzerlerinde toplamış; kuvvet ve kudretin sembolü olarak, bir çok kraliyet armalarında, paraların üzerinde, hatta çeşitli ziynet eşyalarında yer almıştır.

Aslında ülkemizin sayılı meşe diyarlığı kağıt üzerinde ve tür zenginliğinden öteye gidememiştir. Meşe ormanları ülkemiz ormanlık alanının üçte birine yakınına oluşturmasına karşın, meşe fidan üretimimiz ve ağaçlandırma çalışmalarımız toplam çalışmaların %1'den dahi azdır. Aslında meşe ormanları kıtlık ve savaş yıllarında önemli enerji kaynağı olması yanında, doğrudan insanlar ve havanlar için besin kaynağı olarak kullanılabilir. Sadece bu nedenle dahi stratejik öneme sahiptir. Şunu da unutmamak gerekir ki, meşe ormanlarının çoğunluğu toprak erozyonunu şiddetli olduğu kurak ve yarı kurak bölgelerde bulunmaktadır. Buralarda, yani ormanlarda dahi şiddetli erozyonun devam etmesi düşün-

dürücüdür. Bu kadar geniş alana yayılmış olan meşe ormanlarının büyük çoğunluğunun niteliğinin bozulmuş olması, geriye kalanında çoğunlukla vahşi işletmecilik anlayışıyla yıllarca baltalık olarak işletilmesi gerçekte, ülkemiz açısından bilimsel bir fiyaskodur. Bu rakamlara, benzer ekolojik koşullarda bulunan 1 milyon hektar bozuk ardıç ormanları da eklenirse konu çok daha iyi anlaşılabilir. Ülkemizin, dünyada meşe ve ardıç diyarı diye anılmasından daha çok erozyon diyarı olarak anıldığı bilinmelidir. İnsan, ormanlık alanları bu durumda olan bu ülkede, tarım alanlarının durumunu düşünmek dahi istemiyor.

Kökleri çok derinlere giden meşeler, kökleri tamamen sökülmedikçe, en ağır insan müdahalelerine karşı büyük direnç gösterir ve kendilerini yenileyebilirler. Meşeler büyük bir yaşama sevincine ve kudretine sahiptirler. Bu nedenledir ki, çok genç yaşta dahi dibinden kesilseler, tüm sürgünleri keçilerce yense dahi, bir birinin genetik kopyası onlarca kök ve kütük sürgünü vererek varlıklarını devam ettirirler. Korunmaları halinde, genetik kopya yavrular, toprak altındaki yaygın kök sistemi sayesinde hızla gelişerek anala-

Kavramlar	Tanımlar
Endemik	Bitki veya hayvan türlerinin (taksonlarının) doğal olarak, yalnızca sınırlı bir bölge içinde bulunan yayılış alanlarıdır.
Biyolojik çeşitlilik	Yeryüzünde yaşamın çeşitliliğidir.
Genetik çeşitlilik	Türler ve popülasyonlar arasında ve içerisinde kalıtsal değişimlerdir.
Tür çeşitliliği	Belirli bir alan içerisinde farklı türlerin görece sıklığı ve sayısıdır.
Yaşam alanı çeşitliliği	Yeryüzü parçası içerisinde yaşam alanlarında (biyotop) çeşitliliğidir.
Ağaç	Tabandan itibaren tek gövdeli, odunlaşmış, dikey büyüyen, tepe oluşturan en az 3-5 metre boya ulaşabilen uzun ömürlü bitkiler.
Otsu bitki	En fazla iki yeşerin dönemi yaşayabilen, yaşamlarında bir kez çiçeklenen ve meyvelerinin olgunlaşmasının ardından ölen, odunlaşmamış bitkiler.
Çalı	Tabandan itibaren çoklu gövde oluşturan, odunlaşmış, uzun ömürlü bitkiler.
Meyve	Çiçekten oluşmuş, olgunlaşınca kadar tohumu saran, onu içinden dökererek yada birlikte ayrılarak yayılmasını sağlayan bitki organı.

rının yaşam alanını kaplar ve dışarıdan istila edilmesini önlerler. Büyüme sürecinde ise sırasıyla en sağlıklı, köklerini en fazla derine indiren, güneş ışığından en fazla yararlanan kopyalar lehinde diğerleri kendilerini feda eder. Son aşamada, sadece bir yada iki kardeş yaşam alanının olanaklarını kullanarak gelişir, serpilir ve ağaç halini alırlar. Nitekim, meşenin bu yaşama direnci Türk ulusunun var olma direnci ile özdeşleştirilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti dış müdahalelerle yıkıldığında beylikler kurulmuş, ardından da tek bir devlet aşamasına ulaşınca da Osmanlı imparatorluğu doğmuştur. Ankara Ulus Meydanı'ndaki Atatürk Heykeli'nin mermer kaidesinin bir yüzüne oyularak resmedilen "yaşlı bir meşe kütüğünden gelişmiş kuvvetli bir sürgün motifi" koca bir imparatorlukta genç bir cumhuriyetin yeşerdiğini ifade etmektedir ki, o genç sürgünün kökleri çok derinlerde. İşte derindeki kökleri ile yaşamı garanti altında olan o sürgün, bugün ağaç olmuştur.

Ülkemizde 18 türü ve çok sayıda toksonu olan meşe cinsi; ak meşeler (10 tür), kırmızı meşeler (5 tür) ve her dem yeşil meşeler (3 tür) olarak üç gruba ayrılır. Her dem yeşil meşeler, tam kenarlı yada kenarları dişli sert dikenli deri gibi sert yapraklara sahip olup daha çok Akdeniz ikliminin ege men olduğu alanlarda görülür. Kırmızı meşeler, ak meşelerden yaprak loblarının uçlarında kılçıksı-dikensi çıkıntıya sahip olmaları ile kolaylıkla ayrılırlar.

Kasnak meşesi, (*Quercus vulcanica* Boiss.) ak meşe grubuna dahil, 30 metre boya, 2-3 metre çapa ulaşabilen, geniş ve yaygın tepeli ülkemizin endemik bir ağaç türümüzdür. Kütahya Türk-

men Dağı, Afyon Derekaya Yaylası, Konya Sultan dağı, Isparta Kızıldağ-Dedegöl Dağları arasında ve Kasnak Dağında 1300-1800 metreler arasında yayılır. Çok değerli olan odunu; kaplama, parke, kasnak, içki fıçısı yapımına çok elverişlidir. Müstemleke memleket-

leri o yıllarda Eğirdir gölüne kadar uzanan demir yolları sayesinde; viski fıçısı imalatı amacıyla kasnak ağacı ormanlarını talan etmişlerdir. Kesilemeyecek kadar kalın gövdeli ağaçlar ise dinamitler kullanılarak yıkılmıştır. Onlardan arta kalanlar ya yörenin yaka-cak gereksinimi için halk tarafından, yada dış satım için orman teşkilatı tarafından katledilmiş neredeyse yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Katliam o kadar büyük boyutlara ulaşmıştır ki, en fazla buldukları Kasnak dağında "Koca Kasnak" adında 600 yaşında tek bir yaşlı ferdi kalmıştır. Günümüzde yüzlerce yabancı konuk gelerek bu ağacı görüp fotoğraflarını çekmektedir.

Buna benzer endemik türlerin korumasında en önemli yöntem, bütün yaşam alanlarının korunmasıdır. Son zamanlarda kasnak ağacının bazı yaşam alanlarının koruma altına alınma-

siyla yok olmaktan kurtulmuş, daha önce kesilen yaşlı ağaçların köklerinden yüzlercesi adeta fıskırarak hayata sarılmıştır. Günümüzde 20-50 yaşlarına ulaşan bu fertler tohumda vermeye, böylece tekrar eşeyli yoldan çoğalmaya başlamış bulunuyorlar.

Çoğu endemik türde olduğu gibi, kasnak meşesi de, ancak kendine özgü yaşam alanlarında varlıklarını devam ettirebilirler. Kasnak meşesi, yayıldığı bölgenin yarı nemli ve nemli iklime sahip, serin alanlarında varlıklarını sürdürürler ve yayılış alanında düşen yağışın önemli bir kısmının kar yağışı oluşturur. Bu nedenle, onların sınırlı doğal yayılış alanları dışında yapılan ağaçlandırma çalışmaları başarısız olmuştur. Yani kasnak meşesinde geniş çaplı ağaçlandırma çalışması yapmak Akdeniz Ekolojik Bölgesinde mümkün değildir. Onların varlığının korunması öncelikle mevcut yaşam alanlarının korunması ve uygun ekolojik koşulların olduğu küçük alanların ağaçlandırılması ile ancak mümkündür. Bunun yanında doğal yayılış alanları içerisinde yaşam alanlarında tahrip olan ormanların, esenlenmesi amacı ile çalışmalar yürütülmelidir. Ayrıca, yayılış alanı dışına çıkılarak Karadeniz Bölgesinde yeni ormanlar kurulabilir. Zaten kasnak meşesi esas yayılışını Akdeniz ikliminin egemen olduğu alanlarda yapmasına karşın, tipik Akdeniz iklimi koşullarında yaşamazlar. Onlar Akdeniz Bölgesinde lokal olarak Karadeniz dağ iklimine yakın koşulların hüküm sürdüğü alanlarda varlıklarını sürdürürler.

Kasnak meşesi birliğinin içerisinde; Akdenizli, Sibiryalı, Avrupalı, Karadenizli bitki türlerinin onlarcasını bir arada görmek mümkündür. Bu kadar farklı kökenli bitkilerin bir arada, alta, üst üste bulunması kasnak meşesi ormanlarının türce çok zengin olmasını sağlar. Bu durum kasnak meşesi yaşam alanlarının görseelliğini ve biyolojik değerini de artırır. Kasnak meşesi ormanlarından söz ederken ayı güllerinden ve kav mantarında söz etmek gerekir. Yer altı gövdeli bir bitki olan ayı gülleri, kasnak ormanları yapraklarını tam olarak geliştirmeden, onların altında yüzlerce, binlerce biter ve kırmızı, mor çiçekleri ile doyumsuz manzaralar oluşturur. Ayı gülleri çiçeklendiğinde her taraf arıya keser ve arı vızıltısı kulakları sağır edencesine tüm ormanı kaplar. Meşe kav mantarı daha çok yaşlı ağaçlar üzerinde gelişen, büyüklüğü birkaç kiloya kadar ulaşan, üstü beyaz altı kahverengi bir mantar çeşididir. Bu mantar türü kibrit ve çakmağın olmadığı yada yaygın olarak kullanılmadığı dönemlerde, çakmak taşına tutuşturucu olarak kullanılırdı. Bu amaçla kav mantarları toplanır meşe külünde kaynatıldıktan sonra kuru-

tularak kav üretilir. Kavın üzerine düşen en küçük kıvılcım onu tutuşturur ve böylece ateş elde edilir. Aynı zamanda kasnak meşesi dal kabukları ve meyveleri kabızlığa karşı etkin bir ilaçtır.

Meşelerin meyvelerine palamut yada pelit denir. Meşe palamutları yarı küre biçiminde kadehler içerisinde bulunur. Meşe palamutları yontma taş devrinden bu yana insan ve hayvan gıdası olarak kullanılıyor. Kasnak meşesi palamutları yumurta biçiminde, uzunca, küt, en fazla 2.5 cm boyunda ve 1.8 cm çapındadır. Kasnak meşeleri iklim koşullarına bağlı olarak 3-4 yılda bir bol palamut verir ve palamutlar ileriki yıllara saklanamaz. Bu nedenle, kasnak meşesi fidan üretiminde süreklilik söz konusu değildir. palamutlar kasım başında mümkün olduğunca ağaçların başından toplanmalıdır. Erken dökülen tohumlar genelde kurtlu ve kötü niteliktedir. Tohum toplamada geç kalınması halinde; başta sincaplar, fareler gibi kemirgenlerle; keçiler, domuzlar, kargalar gibi diğer hayvanlarca tarafından hızla tüketilirler.

Kasnak tohumlarının 1000 tane ağırlığı 3 ile 5 kğ arasında değişir. Kasnak meşesi palamutları toplamayı takiben 1-4 C° suda 2-3 saat bekletildikten sonra pamarsol adlı ilaçla ilaçlanır ve hemen ekilir. Hemen ekilmeyecekse suda bekletme ve ilaçlamanın ardından, kumla karıştırılarak doğal ortamda katlamaya alınır ve geç kış yada erken bahar aylarında ekilir. Katlama esnasında tohumların çimlenmesinin bir sakıncası yoktur. Tohumlar çimlenmişse, ekimden önce kökünün üçte ikisi kopartılır. Meşeler kazık kök sistemine sahip olduklarından çıplak köklü fidan yetiştirilmesi arzulanmaz. Derinliği en az 30 cm olan kaplara tohumlar 4-5 cm derinlikte, yatay olarak ekilir. Ağaçlandırma çalışmalarında 1 yada 2 yaşlı tüplü yada kaplı, park bahçelerde 6-7 yaşlı kaplı fidanlar kullanılır. Doğal

ortamda meşe tohumlarının düşmanı çok fazladır. Bu nedenle meşeler 3-4 yılda bir gerçekleşen bol tohum yıllarında yabani hayvanların yiyeceğinden daha fazla tohum üretir. Böylece doğal ormanlarda varlığını kolaylıkla devam ettirir. Bunun dışındaki çıplak alanlara, meşe tohumu doğrudan ekilerek orman kurma çalışmalarında mutlaka ciddi önlemler almak gerekir. Aksi takdirde bizim ektiğimiz meşe tohumları ile beslenip semiren kemirgenler hızla ürer etrafta ne var ne yok tüketirler. Bu şekilde orman kurma çalışması yapayım derken, çoğu kez daha önceden elde edilmiş fidanlarında ortadan kalmasına neden olunur.

Doğal ortamdaki her uygulamada doğayı taklit etmek, meşenin, birbirini takip eden yıllarda neden tohum vermediklerini düşünmek gerekir. Eğer meşeler, birbirini takip eden yıllarda sürekli tohum verse idi, kemirgen varlığı hızla artar, bunun sonucu da tüm palamutları tüketildiği gibi, daha önceden gelen gençliklerde aşırı zarar görürdü. Bu nedenle meşeler, 3-4 yıl boyunca tohum vermeyerek kemirgen varlığının en aza inmesini beklerler. Varlığı hızla azalmış olan kemirgen ve diğer hayvanlar bol tohum yıllarında yiyeceğinden fazla palamudu görünce onları, depolamak amacı ile oraya buraya saklarlar. O hayvanın ölümü, sakladığı yeri unutması yada götürürken düşürmesi sonucu meşe palamutları yeni yaşam alanlarına taşınmış olur. Meşe ormanlarında domuzlarında önemli işlevleri var, onlar, orman topraklarını işleyerek palamutlara uygun

çimlenme ortamı sağlarlar.

Kasknak meşesinin bulunduğu coğrafyada, egemen ağaç türleri çoğunlukla ibrelilerden oluşuyor. İşte her mevsim som yeşil bu ormanların içerisinde miktarları azalmış dahi olsa, kırsal peyzaja ayrı bir güzellik katan, mevsim değişimlerini bize anımsatan, bazı yapraklı orman ağaçları da bulunuyor. Onlardan birisi de, ülkemize özgü bir ağaç türü olan kasknak meşesi. Kasknak meşesi ormanlarının verimli ekolojik ortamında, bir çok yapraklı ve ibreni ağaç türü birlikte yaşıyor. Bu durum her mevsim farklı renk cümbüşlerinin oluşmasını sağlıyor. Örneğin, Eğirdir Kasknak Ormanında; 25 adet orman ağaç taksonu aynı yaşam alanını paylaşıyor. Bunların dışında onlarca tek ve çok yıllık otsu bitki, çalı, mantar türü birlikte bulunuyor. Nor-

veç'in tamamında 2 adet, biyolojik zenginliği ile övünen Fransa'nın tamamında 125 adet, ülkemiz genelinde 400 adet orman ağacı olduğunu düşünürseniz, küçücük kasknak ormanının ne ifade ettiğini kolaylıkla anlayabilirsiniz.

Doğal kaynaklar, dağı, taşı, suyu ve toprağıyla yaşamın kaynağını oluşturduğu gibi dinsel, kültürel ve vatan olarak da önem taşır. Doğal kaynaklarımızdan birisi olan orman, yüksek değerli ekolojik alansal yararlanma şeklini temsil ettiği gibi, aynı zamanda yüksek bir ekonomik değere sahiptir. Yani orman, çok yönlü işlevsel değerler bütünüdür. Endemik bir türden oluşan kasknak meşesi ormanlarının korunması, aynı zamanda biyolojik çeşitliliğin korunması anlamını da taşır. Biyolojik çeşitlilik; yaşam alanı çeşitliliğini, ekosistem çeşitliliğini, tür çeşitliliğini ve genetik çeşitliliği kapsar. Günümüzde biyolojik çeşitliliğin insan tarafından yok edilmesi "Ana Çevre Sorunu" olarak değerlendirilebilir. Bu durumdan ne kadar haberdar olduğumuz, Isparta, Afyon, Konya, Kütahya illerinin parklarında kasknak meşesinin yok deneye kadar az yada hiç bulunmamasından bellidir.

Hazin Cemal GÜLTEKİN

Eğirdir Orman Fidanlığı

Tel: 0 246 313 20 06

Kaynakça

1. Yalıtık, F, 1984, Türkiye Meşeleri, Orman Bakanlığı yayını, 84 s, İstanbul.
2. Kayacık, H, 1981, Orman ve Park Ağaçları Sistematiği, İ.Ü.O.F Yayın NO: 287, 232 s, İstanbul.
3. Çolak, H, A, 2001, Ormanda Doğa Koruma, Orman Bakanlığı MPMG Yayını, 354 s, Ankara.